

Prototoponymica: Nimenanto Pohjois-Savossa eräkaudella

Tutkimuksen tausta ja tavoite

Paikannimien ikääminen on tutkimuksen vaikeimpia tehtäviä etenkin silloin, kun yritetään selvittää, mitkä nimet ovat seudun vanhimpia. Yleensä on keskitytty nimien kielellisen alkuperän ja rakenteen selvittämiseen. On tutkittu tiettyjä alueita ja niiden nimistöä tai tiettyjä nimityyppjä sekä siinä yhteydessä esitetty arvioita nimien suhteellisesta iästä. Aineistot eivät ole antaneet riittävän tarkkaa pohjaa kaikkein vanhimman paikannimistön identifiointiin lähinnä siksi, että asiakirjatiedot ovat myöhäisiä, suppeita ja sattumanvaraisia. Suuret luonnonltaan vaihtelevat erämaa-alueet, joihin nykyaikaan jatkuva vakinainen asutus on tunkeutunut suhteellisen myöhään, tarjoavat erinomaisen mahdollisuuden tutkia, miten paikat on nimetty, jos vain on tietoja siitä, mitä nimiä seudulla samaan aikaan oli käytössä. Pohjoisin Savo on tällainen alue.

Vanhin paikannimistö on ensi sijassa sidoksissa paikan luonnonoloihin. Mitä rikkonaisempi karttakuva on, sitä enemmän on mahdollisuuksia nimetä tarkkaan paikka. Paikannimet kertovat tavallaan, millainen seudun luonto on. Ihmisen elinkeinot ja ravinnonhankinta keskittyvät paikkoihin, joissa saatavaa on. Pohjois-Savon tältä kannalta tärkeimmät paikat ovat vesistöt ja niiden rantamaat. Suurin osa tutkimusalueesta kuuluu Vuoksen vesistöön, jonka latvoilla ovat Iisalmen, Kiuruveden ja Sonkajärven reitti. Etelämpänä alueeseen kuuluvat Onkivesi, Maaninkavesi ja Ruokovesi. Vesirei-

tit ovat kalastuksen ohella tärkeitä myös kulkuväylinä metsästys- ja kaskimaille. Hyviä viljelysmaita vesistöjen varsilla on etenkin Iisalmen ja Kiuruveden seuduilla (Suomenmaa VIII: 7–10). Näihin lehtokeskuksiin hakeutui varhaisin asutus. Muualla esiintyy monin paikoin hiekan ja saven sekaista moreenia, joka käy viljelysmaaksi, kun kivet on kasattu raunioiksi. (Mp.) Moreenin peittämät mäkimaat sopivat kaskiviljelykseen, ja niillekin siirtyi väkeä asuttamisen seuraavassa vaiheessa.

Ihmisen toiminnasta Pohjois-Savossa ennen vakinaisen asutuksen syntyä on runsaasti jälkiä sekä kivi- että metallikausilta, mutta vakinaista nykyaikaan ulottuvaa asumista ei ole todettu. Metallikautisia irtolöytöjä on useista Ylä-Savon pitäjistä ja pääosin tutkimattomia lapinrauniota sieltä on löydetty runsaasti (Lehtosalon-Hilander 1988: 12–264, etenkin s. 148, 253–264). Vakinaista asutusta edeltäneestä nautinnasta on viimeksi perusteellisesti kirjoittanut Pirinen (1988: 278–288), joka lähinnä 1500-luvun maakappaleiden nimien pohjalta toteaa, että Pohjois-Savossa on sekä liikkunut että sinne on jäänyt asumaan lappalaisia. Hämmäläisestä eräretkeilystä on alueella myös muutamia merkkejä. Sen sijaan suoraan Karjalasta tulleista karjalaisista ei ole selvää tietoa. Varmojä ja runsaita ovat sen sijaan tiedot Savon eteläosista tulleista erämiehistä ja kaskeajista.

Tutkimusalueeni kuuluu Pohjois-Savon erämaa-alueeseen muodostaen sen myöhemmin asutetun pohjoisosan. Historiantutkija Arvo Soinisen (1961: 31–34)

mukaan alueen nautintarajat lienevät alkaneet muodostua jo 1300-luvun puolella. 1400-luvun puolivälissä käytiin raja Rautalampea eli Hämettä vastaan Piela-veden ja Kiuruveden länsiosissa. Pohjois-Savossa on ilmeisesti alkuaan käynyt erämiehiä kaikkialta Savon rintamailta, mutta myöhemmässä vaiheessa, jolta on asiakirjatietoja, Rantasalmi ja Juva olivat vahvimmat lähtöpitäjät (Soininen 1961: 41–45, liitekartta I). Yleensä asutus seuraa erämiesten jäljissä. Ylä-Savossakin on selvästi käynyt näin, sillä ennen Tavinsalmen pitäjän syntyä vuonna 1548 alueelle perustetuista taloista, jotka kuuluivat 42 arviokuntaan, 26 laskettiin verotuksessa Juvan suurpitäjään ja 19 Rantasalmen suurpitäjään. Verotuspaikkaa ei ole mainittu neljästä talosta. Vuonna 1561 (KA 6331a-b) Soininen (1961: liite I, s. 327–360) arvioi talomäärän olleen 68.

Paikannimiaineistoni antaa mahdollisuuden tutkia, mitkä ja millaiset paikat ovat ensimmäiseksi saaneet nimen. Taivoitteenani on kuvata ja luokitella nimiaineisto ja pyrkiä etsimään, mitkä nimet ovat vanhimpaan kerrostumaan kuuluvia alkunimiä eli prototoponyymejä. Alkunimet ovat vanhimpia niistä nimistä, jotka seudulla liikkuneet metsästäjät ja kalastajat tai muut toimijat ovat antaneet ennen seudun asuttamista. Tarkoitukseni on selvittää, millaisia alkunimet ovat sekä mistä nimenantajat ja käyttäjät ovat lähtöisin. Kerron myös, millaiset kohteet alkunimien tarkoitteiden joukosta puuttuvat ja miksi.

Aineisto

Savo on ainutlaatuinen maakunta sekä Suomessa että Euroopassa siksi, että sieltä on säilynyt 1500-luvulta tavallisen tili- ja tuomiokirja-aineiston lisäksi niin sanottuja maantarkastusluetteloita ja verollepanomaakirjoja, joihin sisältyy runsaasti ja järjestelmällisesti paikannimistöä, etenkin luontonimistöä. Syynä oli,

että kruunu pyrki keräämään verot tarkkaan myös uudisasutusalueilta. Joka ai-noasta viljelyksestä oli saatava vero. Kun kaski- ja niittyomistukset olivat enimmäkseen hajallaan kaukana talosta, ne oli nimellä tarkkaan kirjoihin pantava. Muualla maassamme paikannimet, lähinnä viljelysnimet, tulevat asiakirjoihin kylätasolla vasta kaksi vuosisataa myöhemmin isonjaon yhteydessä. Tutkimus-alueekseni olen valinnut Pohjois-Savon pohjoisosan eli Ylä-Savon. Seutu, jota on kutsuttu Pohjois-Savon erämaa-alueeksi, oli vielä 1500-luvulla sekä erä- että uudisasutusaluetta, sillä sen asutuksen on katsottu alkaneen vasta 1400-luvun lopussa (Soininen 1961: 30–31, 132). Pohjois-Savosta eli vanhasta Tavinsalmen pitäjästä olen valinnut tutkimukseni kohteeksi Savilahden kymmenyskunnat I, II ja III, joihin kuului maita myöhemmistä Iisalmen, Kiuruveden, Lapinlahden, Maaningan, Piela-veden, Sonkajärven ja Viere-män pitäjistä.

Tutkimusaineistona on Timo Alasen (2009) toimittama *Pien-Savon pohjoisosan maantarkastusluettelo vuosilta 1562–1564*, erityisesti foliot 81–89 (s. 112–121; arviokunnat 1744–1786). Alkuperäinen käsikirjoitus *Längd öfwer jordar i Sawolax* on Ruotsin Valtionarkistossa (RA, Finska Cameralia, vol. 12; mikrofilminä Kansallisarkistossa; FR 93). Teoksessa luetellaan maanomistajat arviokunnittain ja arviokunnan omistamat maakappaleet nimellä tai pitemmällä paikkaa tarkoittavalla ilmauksella mainiten. Esimerkiksi: ”Markus huttuinen; Wijta ierfuen aho, Sanga ierfuen maa, Kilbi salo, Pohias poli Kallio ierfuin taijfuall, Oijnas ierfuen taifuall.” Edellä mainittu lähde ei ole ainoa, jossa maakappaleet on mainittu, vaan samat maat esiintyvät vuoden 1561 verollepanomaakirjassa (KA 6331a; Alanen toim. 2012) ja muiden maakappaleiden lisäksi myös Johan Habermanin maantarkastusluettelossa Pien-Savosta 1620-luvulta (Alanen toim.

2004) sekä vuoden 1664 maantarkastusluettelossa (KA 8646). Vuoden 1561 verollepano vertailuaineistoinen on lisäksi painettuna Soinisen teoksessa (1961: 267–388) ja Iisalmen osalta Santeri Rissasen Iisalmen entisen pitäjän historiassa (Rissanen 1927: liite III). Pirinen (1983: 32–37) katsoo, että vuoden 1561 version (KA 6331a) pohjateksti on laadittu viimeistään vuonna 1563. Alanen (2009: 7) pitää toimittamansa vuosien 1562–1564 luettelon Tavisalmen osuutta vuonna 1564 tehtynä. Olen vertaillut tutkimusaineistoni nimiä muiden edellä mainittujen lähdejulkaisujen ja alkuperäiskäsikirjoitusten vastaaviin nimiin niissä tapauksissa, joissa nimiasut ovat vaikeaselkoisia ja toisistaan selvästi poikkeavia, ja pyrkinyt selvittämään todellisen nimiasun. Vaikka nimiasut on pantu kirjoihin 1500-luvulla, todennäköisesti suurin osa nimistä on huomattavasti vanhempia. Maakappaleet ovat saaneet nimet ja nimityksensä kaukokaskien aikakaudella, mutta niiden takana ovat oletettavasti paikannimet eräkaudelta eli lähinnä ajalta, jolloin paikat olivat kalastuksen ja metsästyksen kannalta tärkeitä.

Nimistö ja nimenanto

Tutkimusaineistoni (Tavisalmen pitäjän Savilahden neljänneksen arviokunnat 1744–1786; Alanen toim. 2009: 112–121) käsittää 575 maakappaletta tarkoittavaa kielellistä ilmausta, joista pelkkiä yksitai kaksiosaisia nimiä on 364. Muita paikanmäärittäjiä on 211. Paikanmäärittäykset ovat monisanaisia ilmauksia, jotka sisältävät melkein aina paikannimen ja sen lisäksi sijaintia tarkentavia ilmauksia. Tavallisimpia ovat ilmansuuntaa ilmaisevat sanat tai sanaliitot (90), esim. *Pohias poli walkiaisen Randa*, *Lupun itä poli swrtha sotha*, *Poli päiuän poli Sokaan pöriätä* ja muut suhteellista sijaintia ilmaisevat sanat (*alus, keskus, korva, latva, nenä, niska, nurkka, pohja, puoli, pää, päällys, sivu,*

sivumaa, suu, taus, tauspuoli, väli, välimaa; yhteensä 77), esim. *Kiuiwarpainen Itä nurcka, hanisen saaren randa muroisen suusta, Kirfues kosken siw Etelä poli*. Lisäksi on suuri joukko erilaisia ilmauksia, kuten useampia paikannimiä käsittävät *Ongi Ween lammas kumbu saari, Toijfuaisen och Sarfui ierfuen wäli maa* ja maastosana + paikannimi -sanaliitot, kuten *Kangas lachna wedelldh, Soo saares ricka ioen tackan*. Joskus nimeen sisältyi vieläpä verbi, kuten ilmauksessa *Maaselkä, Kolun soppi wasan otta* 'Maaselkä (missä) Kolmisoppi vastaan ottaa'. Se, että maakappaletta ei määritellä suoraan paikannimellä, osoittaa, että kaskikaudella oli runsaasti erillisiä omistuksia, joiden tarkkaan nimeämiseen olemassa olevat eräkaudella syntyneet paikannimet eivät sellaisenaan aina riittäneet. Lisäksi kirjurit tekivät maakappalemerkintänsä suoraan ihmisten puheesta eivätkä ryhtyneet niitä normalisoimaan. Näitä tarkentavia paikanilmauksia on tarkemmin käsitellyt Alanen (2006: 35–36). Eri nimien tarkkaa määrää aineistossani on vaikea laskea, koska samat nimet toistuvat eikä voi aina tietää, onko kysymys eri nimistä. Laskelmieni mukaan eri nimien määrä on 657.

Ensimmäinen tehtävä vanhimman nimistön määrittämisessä on karsia aineistosta esiin kantanimet (nimiryppään vanhimmat nimet, joiden pohjalle on muodostettu uusia nimiä eli liitynnäisiä) ja yksittäisnimet (nimet, joilla ei ole liitynnäisiä). Näitä nimiä on yhteensä 376, joista kantanimiä on 155 (näillä liitynnäisiä 281), esimerkiksi *Hirvilahti* (kantanimi), *Hirvilahdenluhta*, *Hirvilahdenpohja* (liitynnäisiä). Yksittäisnimiä on 221, esim. *Kaltontaival* (muita *Kalton*-nimiä ei aineistossa ole). On ilmeistä, että tässä aineistossa ovat mukana vanhimmat ja tärkeimmät keskiajalla ja uudenajan alussa käytössä olleet paikannimet. Kuitenkin on arvioitava, oliko olemassa nimiä, jotka jäivät maantarkastusluetteloiden ulkopuolelle. Mitä nimiä käytettiin paikoista, jotka

kaski- tai niittyviljelyn vuoksi eivät olleet savolaistalojen omistuksessa eivätkä siksi päässeet kirjallisiin lähteisiin? Toisaalta aineistooni kuulumattomien liitynnäistenkin joukossa on nimiä, jotka ovat vanhempia kuin kantanimiksi laskemani. Esimerkiksi vanhaan liikkumiseen liittyvissä *-taival*-nimissä voi olla vanhaan kerrostumaan kuuluvia, esim. *Luomaisentaival*.

Kantanimiaineistostani olen tehnyt luettelon maantarkastusluettelon normaalistettujen paikannimien hakemiston (Alanen toim. 2009: 301–432) pohjalta, mutta vertaamalla käsikirjoitusosaan ja muihin samaa aluetta koskeviin lähteisiin. Tällöin olen selvittänyt, mikä mahdollista, mikä todellinen nimi on epäselvien kirjoitusasujen takana ja mitkä nimet kuuluvat eri kohteille. Huolimatta vertailuyrityksistä luetteloon on jäänyt etenkin määriteosaltaan täysin selvittämättömiä tapauksia (13 nimeä). Lisäksi on paljon nimiä, joiden asu kaikissa lähteissä on jokseenkin sama, mutta joita en nyky-nimistöistä ole tavoittanut. Nämä epäselvät nimet sekä eräät muutkin sijaintiin ja alkuperään liittyvät ongelmat voisivat ratketa muuhun nuorempaan maanmittausaineistoon ja Nimiarkiston kokoelmiin tarkkaan verrattaessa. Yksittäistapausten ongelmallisuus ei nähdäkseni kuitenkaan vaikuta tavoitteenani olevaan alkunimien luokitteluun ja ikäämiseen.

Kantanimet ovat tietenkin aina vanhempia kuin liitynnäisensä. Yksittäisnimet lienevät keskimäärin nuorempia kuin kantanimet, mutta joukossa voi olla vanhintakin aineista etenkin, jos paikka on tärkeä. Olen tutkinut aineistoni paikannimien lajijakautumaa, joka perustuu nimien perusosiin eli jälkimmäisenä osana oleviin sanoihin (ensi sijassa maasto- ja vesistötermejä). Yksiosaisista paikannimistäkin paikan laji selviää melkein aina. Paikanlajin mukaan jaan nimet pääryhmiin, ja mainitsen samalla kyseisten nimien lukumäärän kantanimiaineistossani.

Vesistönimien (186/376 = 49,5 %) lasken vedenkokouman nimet eli järvien nimet (123/376 = 32,7 %: *-järvi* 89, *-lampi* 9, *-vesi* 5, yksiosaiset ja suffiksilliset nimet 20), virtavesien nimet (27/376 = 7,2 %: *-joki* 18, *-koski* 4, *-oja* 1, *-pura* 1, *-puro* 2, yksiosaiset nimet 1) ja muut vesistönimet (36/376 = 9,6 %: *-laksi* 26, *-perä* 1, *-pohja* 1, *-salmi* 7, *-suu* 1). Rantamaan nimiin (104/376 = 27,7 %) luen nimet, joiden tarkoite rajautuu vesistöön (*-luoto* 4, *-niemi* 28, *-niska* 2, *-polvi* 1, *-pää* 2, *-ranta* 3, *-saari* 47, *-salu* 10, *-taival* 7). Maastonimet jaan alaryhmiin, jotka ovat mäenimet (41/376 = 11 %: *-kumpu* 1, *-mäki* 38, *-selkä* 2), suonnimet (20/376 = 5,3 %: *-latva* 1, *-neva* 1, *-suo* 18) ja metsännimet (7/376 = 1,9 %: *-aho* 5, *-rasi* 1, *-viita* 1). Viljelysnimiä (7/376 = 1,9 %) edustavat *-maa* 4 ja *-niitty* 3 -nimet. Muihin nimiin (6/376 = 1,6 %) lasken tarkoiteeltaan harvinaiset *-kaita* 1, *-murto* 2, *-paju* 1, *-pilikka* 1 ja *-raja* 1 -nimet (6/376 = 1,6 %) sekä tarkoiteeltaan epäselvät nimet **Muuroinen*, *Pensa* ja *Ryönä* (3/376 = 0,8 %).

Tämä koko kantanimiaineiston (kantanimet ja yksittäisnimet) paikanlajijakautuma kertoo jo selvästi, millaiset paikat saivat nimen Ylä-Savossa eräkaudella ja sen myöhemmässä vaiheessa kaskikaudella. Koko erätalous on riippuvainen vesistöistä. Yksittäiset järvet ovat selvärajaisia nimeämisen kohteita, ja perusosa *-järvi* on ylivoimainen nimiaines. Kaikkein pienimmät järvet ja lammet syrjässä vesireiteiltä lienevät olleet vielä ilman nimeä, mihin saattaa viitata sekin, että varsin tarkassa Iisalmen kartassa vuodelta 1753 (RA, Lantmät. lev. 1850, nr 84) kartoittajat eivät olleet pystyneet selvittämään kaikkia lampien nimiä, vaan ovat merkinneet karttaan vain ruotsin sanan *göl* 'lampi'. Suurista reittivesistöihin kuuluvista järvistä käytettiin nimissä *-vesi*-perusosaa. Varsin monet järvien nimet olivat jo ehtineet käytössä suffiksoitua tai kuluu, mikä on todiste nimien suhteellisesta vanhuudesta, esim. *Kumpunen*, *Ner-*

koo, Sukeva, Salahmi. Muista vesistö-
nimiperusosista ylivoimainen on *-laksi*,
mikä korostaa etenkin kalastuksen mer-
kitystä näissä paikoissa, mutta myös sitä,
että lahtien rannat myöhemmin sopivat
lehtokaskiin ja niittyviljelykseen. Kalas-
tuksen ja etenkin liikkumisen kannalta
tärkeitä olivat joet (perusosa *-joki* on
odotetusti ylivoimainen), mutta *-koski*-
nimien vähäisyys yllättää, vaikka niitä
nykykartoilla on runsaasti. Vesistöjen do-
minanssi tulee vielä selvemmin esille, kun
mukaan otetaan rantamaiden nimet. Yh-
teensä vesistönimet ja rantamaiden nimet
kattavat noin 4/5 (290/376 = 78 %) koko
aineistosta. Saaret (*-saari, -salo*) ovat sel-
västi yleisin nimeämisen kohde, mikä
johtuu tarkoitteen selvärajaisuudesta ja
siitä, että paikat ovat liikenteen, kalas-
tuksen ja myöhemmin kaskeamisen kan-
nalta tärkeitä paikkoja. Niemet (ainoa-
staan perusosa *-niemi*) ovat olleet lisäksi
metsästyksen kannalta merkityksellisiä.
Varmaankin vanhoja ovat myös liikenteen
kannalta tärkeät *-taival*-nimet, joi-
den tarkoitteena oli paikka, josta päästiin
maitse oikeasemaan esimerkiksi koskia
vältettäessä. Vertailun vuoksi mainitta-
koon, että Sääksmäen kihlakunnan varsin
niukasti paikannimiä sisältävissä erämaa-
luetteloissa vuosilta 1552, 1554 (KA 131) on
melkein poikkeuksetta vain vesistönimiä
ja rantamaiden nimiä.

Maastonimien ainoat tärkeät perus-
osat Ylä-Savossa olivat *-mäki* (etuna koh-
teen korkeus ja edullisuus kaskeamiseen)
ja *-suo*. Mielenkiintoinen on perussana
aho, jota esiintyy Ylä-Savossa erittäin vä-
hän. Tämä todistaa rintamaita myöhem-
pää kaskiviljelyä, kun vasta näin harva
kohde on ehtinyt kaskeamisen jäljiltä eri-
tyisesti nimellä mainittavaksi. Viljelys-
nimissä ainoat ja harvinaiset termit *niitty*
'ilmeisesti luonnonniitty' ja *maa* 'lähinnä
kaskimaa' kertovat siitä, että mahdolli-
sista niityistä ja kaskista käytettiin ilmei-
sesti suoraan luonnonpaikan nimeä. Esi-
merkiksi Habermanin maantarkastus-

luettelossa 1620-luvulta Iisalmen Tisma-
järven arviokunnan n:o 1750 maakap-
paleista kolme *Itäpuoli Suolahenpohjaa*,
Pohjaspuoli Säynäsalmia ja *Luehpuoli*
Vieremäjärviä on merkitty niityiksi (Ala-
nen toim. 2004: 38v). Muutenkin Habermanin
mukaan kaikissa arviokunnissa eli
joka talossa oli peltoja ja niittyjä. Iisalmen
suurpitäjässä (mts. 74–99), joka mel-
koiselta osalta vastaa tutkimusaluettani,
maakappaleet ovat vielä 1620-luvulla pal-
jolti samat kuin 1560-luvulla. Muutok-
set viljelysperusosien kohdalla ovat hy-
vin pieniä. Kantanimiä, jotka ovat *-niitty*-
loppuisia, on viisi ja *-maa*-loppuisia yksi.
Lisäksi tulee kaksi *-pelto*-nimeä. Alasen
(2006: 33–50) laskelmien mukaan, jotka
kattavat Tavinsalmen lisäksi Rantasal-
men ja osia Säämingistä, koko alueella
oli 1620-luvulla jo erittäin runsaasti
-pelto (254), *-maa* (493) ja *-niitty* (104)
-loppuisia paikannimiä, vaikka vastaavia
nimiä Iisalmen suurpitäjässä oli erittäin
vähän. Nimet, joiden perusosana oli *pelto*,
olivat melkein yksinomaan kantanimiä, ja
-niitty-nimistä noin puolet oli liittynnäi-
siä. Suurin ero aineistoni ja Habermanin
luettelon aineiston välillä on se, että
1620-luvun merkinnöissä *-aho*-loppui-
sia nimiä on peräti 866, kun Ylä-Savossa
niitä sekä 1620-luvun ja 1560-luvun ai-
neistoissa oli vain viisi kantanimeä. Koko
edellä esitetty vertailu todistaa vahvasti
sitä, että vaikka itse peltoja ja niittyjä oli
jo 1500-luvulla, ne olivat niin uusia, ettei-
vät niiden mahdolliset *-pelto* ja *-niitty*
-loppuiset nimet olleet päässeet mukaan
vanhan maantarkastuksen maakappa-
leiden nimiin. Vieläpä kaskiviljely oli
1560-luvulla niin nuorta, että *-aho*-nimiä
ei ollut ehtinyt syntyä juuri lainkaan. Kun
-aho-nimellä varustettu paikka kasvaa
kaskettavaksi kelpaavaa metsää, on edel-
lisestä kaskeamisesta saattanut kulua jo
vähintään 50 vuotta, ja voisi arvioida, että
näitä harvoja Ylä-Savon ahoja on kaskettu
jo keskiajan puolella. Etelämpänä Savossa
hurjat *-aho*-nimien määrät 1620-luvulla

kertovat perusteellisesta kaskimaan käytöstä, joka jo keskiajalla oli vanhaa ja järjestelmällistä. Huomattakoon vielä, että *-niitty*-loppuisten kantanimien vähäisyys ei merkitse niittyjen niukkuutta Ylä-Savossa. Karjanhoito oli ainakin 1500-luvun puolivälissä voimissaan pohjoisimman Savon uudisasutusalueella, sillä siellä olivat maakunnan suurimmat karjat (Pirinen 1982: 379). (Tarkemmin kaskien, peltojen ja niittyjen nimistä ks. Alanen 2006.)

Vieläkin syvemmälle vanhaan nimenantoon päästään, kun tutkitaan pelkästään kantanimien lajijakautumaa. Näitä nimiä, jotka omassa ympäristössään olivat niin tärkeitä, että niitä käytettiin pohjana uusille kohteille, on aineistossani 155. Vesistönimien osuus korostuu entisestään, sillä niiden määrä nousee 75 %:iin (116/155) ja näistä järvennimiä on 54 %. Rantamaan nimet puolestaan ovat odotetusti pääasiassa yksittäisnimiä, sillä varsinaisia kantanimiä on niistä vain 8,4 % (13/155). Tähän kuuluvia mäennimiä on 4,5 % (7/155) ja suonnimiä 5,2 % (8/155). Muiden nimikategorioiden edustajia on vain yksittäisiä. Vanhan nimenannon perussanavarasto on varsin suppea, ja tietyt maasto- ja vesistötermit puuttuvat maakappaleiden nimien jälkiosina. Kun vertaa Ylä-Savon nykyiseen nimistöön (esim. *Kansalaisen karttapaiikka*), moni tavallinen perusosa puuttuu aineistostani kokonaan (esim. *-harju*, *-kallio*, *-kangas*, *-korpi*, *-notko*, *-vuori*) puhumattakaan harvinaisemmista (esim. *-lehto*, *-luhta*, *-räme*). Tämä johtunee osaksi siitä, että vastaavat paikat eivät sopineet kaskiviljelykseen tai siitä, että hienojakoisempaan paikan kuvaamiseen ei ollut tarvetta.

Edellä esitelty vanhimman nimistön esiin kaivaminen kertoo, että vanhimpia alkunimiä eli prototoponyymejä tulee etsiä vesiltä ja vesien varsilta. Tällöin on keskityttävä niihin vanhoihin vesiväyliin, joita pitkin metsästäjät, kalastajat ja kaukokaskeajat kulkivat erämailleen. Lä-

hinnä näiltä paikoilta on yritettävä tavoittaa sellaiset paikannimet, jotka täyttävät vanhimmille paikannimille asetettavat ehdot. Nimen iäkkyyttä todistavat, että nimi on tärkeän paikan nimi (enimmät kantanimet), nimi on suuren paikan nimi (esim. suurten järvien ja saarten nimet), nimen käyttäjäpiiri on laaja (samalla kohteella on useiden talojen omistuksia), nimi on kulunut tai muuten vaikeaselkoinen (aikojen kuluessa on tapahtunut äänenmuutoksia tai nimeen sisältyviä sanoja ei enää tunneta), nimi on aiemman paikalla liikkuneen väestön perua (esim. saamelaisen) ja että nimi liittyy erityisesti metsästyksen tai kalastukseen, jotka ovat vanhempia elinkeinoja kuin viljelys.

Toisaalta aineistosta on karsittava paikannimet, joita on pidettävä nuorempaan kerrostumaan kuuluvina. Tähän voidaan laskea nimet, jotka ovat vain lähiasukkaiden käytössä (nimen käyttäjäpiiri on suppea, ns. lähinimet), nimet, jotka sisältävät henkilönimen (viittaavat myöhempään yksityisomistukseen) tai *-la*-nimen (kerroo asuttamisesta), sekä nimet, joihin sisältyy nuorempaa kielenainesta. On muistettava, että kullakin arviokunnalla oli oma nimoreviirinsä, jossa maakappaleiden etäisyys toisistaan saattoi olla useita peninkulmia. Laajin reviiri (80 km yhteen suuntaan) oli Sormusen ja Leskisen arviokunnalla 1756 ja suppein (15 km) Kärkkäisen ja Kaikkosen arviokunnalla 1767 (Soininen 1961: liitekartta IX). Kuitenkin yhdellä reviirillä oli yleensä kolmesta viiteen eri arviokunnan maakappaleita (mp.). Toisin sanoen maakappaleen nimet olivat pääasiassa vain niiden tiedossa, jotka ne omistivat, ja nimien käyttäjäkunta käsitti vain muutamien talojen asukkaat. Pohjoisessa Nissilän (arviokunta 1755) reviirillä Rotimon pohjoispuolella oli vain Nissisen omistuksia, jolloin nimet olivat lähinnä vain heidän käytössään (mp.). Näin ollen useimmat kantanimet olivat varsin suppean joukon tarkassa tiedossa. Tällaisia nimiä (kolmisenkymmentä; päättely

toisinaan vaikeata) olivat ne, joita esiintyi useita samoja Ylä-Savon alueella, esimerkiksi *Haapajärvi* (3), *Koivuniemi* (3), *Lehtosaari* (3), *Lapinsaari* (4), *Pienisaari* (2), *Suojoki* (2), *Suurisuo* (3). Nimet ovat kaikki läpinäkyviä, mutta jokin nimistä voi olla vanhimpaan kerrostumaan kuuluva (esim. Iisalmen suuri *Haapajärvi*). Suppea käyttäjäpiiri on ollut myös niin sanotuilla lähinimillä, joihin lasken suhteellista sijaintia kuvaavat nimet, kuten *Alajärvi*, *Eteläläksi*, *Itämäki*, *Kotolampi*, *Saarenpää*, nimet, joiden määritteenä on kokoa ilmaiseva adjektiivi, esim. edellä mainitut *Pienisaari*, *Suurisuo*, tavallisen maasto- tai vesistösanana sisältävät nimet, esim. *Jokiniitty*, *Lahdentaival*, *Kalliosaari*, ynnä muut nimet, jotka ovat niin tavallisia, että ne voivat kuulua minkä talon nimistöön tahansa, esim. *Heinäsuu*, *Kutuniemi*, *Likolampi*, *Päiväranta*.

Suhteellisesti nuorempaan kerrostumaan on laskettava niin ikään ne nimet, joihin sisältyy heimonnimitys, henkilönimi (etu- tai jälkinimi eli sukunimi) tai asutusnimi (talon- tai kylännimi). Useimmiten on kysymys jonkin vanhemmalta asutusalueelta lähteneen henkilön nautinnasta paikalla. Todennäköisesti näillä paikoilla on enimmäkseen aiemmin ollut jokin muu nimi, joka jää arvoitukseksi. Mikäli kyseessä on vähäinen kohde, saatetaan henkilönnimipohjainen paikannimi olla paikan ensimmäinen nimi, vaikka ei kuulukaan alueen vanhimpaan nimistöön. Vaikka itse henkilönnimen sisältämät maakappaleen nimet eivät olekaan kaikkein vanhimpia, ne kertovat välillisesti siitä, mistä nimenantajat eli erämiehet olivat lähtöisin. *Häme*-nimet (*Hämehensaari* 2) ja *Lapin*-nimet (*Lapinjoki*, *Lapinjärvi*, *Lapinmäki*, *Lapinsaari* 4, *Lapinsalmi*, *Lapinsalo*, *Lapinsuo*) voivat olla suhteellisen vanhoja nimiä, mutta sekä hämäläisillä että lappalaisilla on kai kohteille ollut jokin vieläkin vanhempi nimi. *Savon*-nimet (*Savoinneva*, *Savonjärvi*, *Savonlaksi*, *Savonniemi*) kertovat taas Mik-

kelin seudun miesten maankäytöstä ja ovat enimmäkseen nuorempaa nimikerrostumaa muihin heimonnimityksen sisältäviin nimiin verrattuna.

Pelkän etu- eli ristimänimen sisältäviä maakappaleen nimiä ovat *Eikkajärvi*, *Eirikansaari*, *Juonianlaksi*, *Lamperinniemi* (*Lamberehen niemi*; nimiasut teoksesta Alanen toim. 2009, ellei toisin mainita; vrt. etunimi *Lambert*; *Lamperila*, kylä Kuopiossa), *Laurinlampi*, *?Luupue*, *Mikkajärvi*, *Paavaljärvi*. Jälki- eli sukunimi esiintyy seuraavissa nimissä (nimiasut, esiintymävuodet ja asuinpaikka teoksesta Pirinen 1982: 750–779): *Antarinpilkkä* (vrt. *Antero*inen 1541 Pellosniemi, vaihtoehtoisesti etunimestä), *Haajasenjärvi* (*Haaajanen* 1541 Vesulahti), *Haloisenraja* (*Halonen* 1548 Tavinsalmen Saamainen, 1541 Rantasalmi), *Huotarinlaksi* (hotarin laxi, *Huotari* 1541 Vesulahti, vaihtoehtoisesti etunimestä), *Kaltontaival* (*Kalttu* 1541 Juva), *Kämäränjärvi* (*Kämäräinen* 1541 Rantasalmi, Juva), *Kärkkäänsaari* (*Kärkkäinen* 1548 Tavinsalmen Savilahti, 1541 Rantasalmi, Juva), *Lemmitunmaa* (Lemietton maa; *Lemmitynen* 1541 Rantasalmi, Sääminki, Vesulahti), *Malisenensaari* (*Malinen* 1548 Tavinsalmen Savilahti, 1541 Juva), *Mikkoisenlampi* (*Mikko*nen 1548 Tavinsalmen Saamainen, 1541 Rantasalmi ym.), *Paasosenmaa* (*Paasonen* 1541 Vesulahti), *Pulkkisenraja*, *?Pulkonjärvi* (*Pulkkinen* 1548 Tavinsalmen Savilahti, 1541 Juva, Sääminki, Pellosniemi), *Rytkönniemi* (*Rytkönen* 1541 Juva), *Sallisenmaa* (*Sallinen* 1548 Tavinsalmen Savilahti, 1541 Rantasalmi), *Siparijärvi* (*Sipari*nen 1541 Sääminki), *Telkonaho* (*Telkkonen* 1541 Juva, Rantasalmi), *Tenhoisenensaari* (*Tenhunen* 1562 Tavinsalmen Savilahti, 1541 Rantasalmi, Juva, Pellosniemi, Vesulahti), *Tikankoski* (*Tikkanen* 1548 Tavinsalmen Saamainen, 1541 Rantasalmi, Sääminki, Pellosniemi), *Toivakansuo* (Toijriakan soo, *Toivakainen* 1541 Juva, Pellosniemi, Vesulahti), *Toivaisenmaa*, *Toivettuisentaipale* (*Toiviainen* 1541 Pellosniemi,

Sääminki), *Tolpoisenmurto* (*Tolppanen* 1541 Sääminki), *Tomperinsaari* (*Tomper* 1548 Tavinsalmen Savilahti, 1541 Juva, Vesulahti), *Änäkkäjärvi* (*Änäkäinen* 1562 Rantasalmi).

Harvinaisia ovat nimet, joiden määritteenä on *-la*-nimi: *Kurjolanmäki* (vrt. *Kurjalanmäki*, *Kurjalanranta*, kylä; Leppävirta), *Lappilansaari* (vrt. *Lapvetelä*, kylä; Iisalmi, *Lappalainen* 1541 koko Savo), *Pelkolanmäki* (vrt. *Pelkonen* 1548 Tavinsalmen Saamainen, 1541 Rantasalmi, Sääminki). Nimistä kuvastuu eränautinnan ja asutuksen ajallinen kerrostuneisuus. Lähimmät maankäyttäjät tulevat samasta emäpitäjästä, joko Savilahden neljänneskunnasta (kuusi miestä) tai Saamaisten neljänneksestä (viisi). Näissä tapauksissa maakappaleiden nimiin voi kuitenkin yhtä hyvin sisältyä sen eteläsavolaisen henkilönnimi, joka nautti paikkaa jo ennen Tavinsalmen asuttamista, jolloin näissä tapauksissa alkuperäinen erämies oli lähtöisin joko Juvalta tai Rantasalmelta. Tavinsalmen ulkopuolelta Etelä-Savosta suoraan saapuneet nauttijat näyttävät tulleen Juvalta, Rantasalmelta (kolme), Vesulahdelta (kolme), Säämingistä (kaksi), Pellosniemeltä (yksi) tai jostain edellä mainituista (kolme). Yksittäiset paikannimet tukevat historiallisten lähteiden tietoja siitä, että eräilyn tärkeimmät lähtöalueet olivat Juvan ja Rantasalmen suurpitäjät. Perusteellisin tutkimuksin kuva voi tarkentua kylätasolle. Ortodoksista ristimänimiainesta on nimissä *Antarinpilkka*, *Haajasenjärvi*, *Huotarinklasi*, *?Luupue*, *Mikkajärvi*, *Tikankoski*, *Änäkkäjärvi*, mikä kertoo eräilijöiden tai heidän sukujensa viimeistään 1300-luvun alussa tapahtuneesta ortodoksisesta nimensaannista.

Mitkä sitten ovat ne maakappaleiden nimien kantanimet, jotka voidaan laskea Ylä-Savon vanhimpiin eli alkunimiin? Edellä lueteltuihin arviointiperusteisiin (paikan suuruus, tärkeys jne.) tukeutuen käsittelen ensin vesistönimet, jotka on al-

kuaankin annettu vanhan talouden kannalta tärkeille paikoille. Järvien nimiä on tutkimuksessa laajalti pidetty vanhimpaan nimistöön kuuluvina. Tutkimusalueeni suurimmat ja tärkeimmät järvet ovat pääkulkuväylien varressa olevat Ruokovesi, Maaninganjärvi, Onkivesi, Nerkoonjärvi, Porovesi, Iso-Ii, Haapajärvi, Kiuruvesi, Pielavesi ja Iisvesi (Suonenjoella). Näistä ei aineistossani ole suoranaista merkin-tää nimistä *Iso-Ii*, *Maaninganjärvi*, *Nerkoonjärvi* ja *Pielavesi*. Tiedot on liitynnäisistä *Iidinsalo*, *Iinsivu*, *Iinsuu*, *Nerosuo* ja *Pielajoki*. Kiuruvedestä käytettiin nimeä *Kiurujärvi*. *Kansalaisen karttapaikan* mukaan *Onkivesi*, *Pielavesi*, *Porovesi* ja *Iisvesi* ovat uniikkiniimiä eli niitä ei ole merkitty muualta Suomesta, mikä osaksi johtuu mm. *-vesi*-perusosan harvinaisuudesta *-järvi*-perusosaan verrattuna. *Ruokovesiä* on kolme (myös Puumalassa ja Heinävedellä) niin kuin *Kiurujärviäkin* (myös Lappissa). *Nerkoonjärviä* on kaksi (myös Kihniössä; lisäksi *Nerosjärvi* Hauholla). *Iijärviä* on kuusi (lähinnä idässä ja pohjoisessa). *Haapajärvi* on ainoa yleinen nimi (52 Suomessa).¹ Mahdollisesti saamelaisilta lainattuja nimiä ovat *Ii(järvi)*, *Iisvesi* ja *Nerkoonjärvi*. *Onkivedelle* (koukkukalastuksesta), *Pielavedelle* (pielessä, reunassa) ja *Porovedelle* (poronhoidosta tai peuranmetsästyksestä) on esitetty suomalaiset etymologiat, mutta ehkä sekä *Onkiveden* että *Pielaveden* takana onkin ollut saamelainen nimi, joka on muokattu suomalaisille ymmärrettäväksi. Nimi *Kiurujärvikin* on pulmallinen, eikä linnun-nimeen *kiuru* perustuva tulkinta ole lainkaan varma (SPNK).

Olen tarkastellut Soinisen (1961: kartat VIII, X, XI) karttojen pohjalta maakappaleiden sijaintia järvien tuntumassa ja olettanut, että ne järvet, joiden luona on useiden eri arviokuntien maakappaleita, ovat

1. Tiedot nimien levikistä ovat peräisin Kotimaisten kielten keskuksen nimiarkistosta, ellei toisin ole mainittu.

muita keskimäärin tärkeämpiä elinkeinojen kannalta. Tällöin järven nimikin saattaa olla vanhimpaan kerrostumaan kuuluva. Aiemmin mainittujen suurjärvien rannoilla on maakappaleita seuraavasti: Onkivesi (10 arviokunnan maita), Ruokovesi (7), Iijärvi (6), Pielavesi (5), Porovesi (5), Kiuruvesi (3), Haapajärvi (3), Nerכוןjärvi (2). Maakappaleita on siis luonnollisestikin runsaasti pinta-alaltaan suurten vesien äärellä, vaikka järvennimepohjaiset nimiryhät eivät olekaan erityisen runsaita. Esimerkiksi *Onkivesi*-nimellä ei ole ainuttakaan varsinaista liittynäisnimeä aineistossani, mikä johtuu kai siitä, että näin suuren kohteen nimen käyttö määritteenä ei olisi kyllin tarkkaan ilmaissut sijaintia. Muita sellaisten järvien nimiä, joiden rannoilla on useampien arviokuntien maita, ovat seuraavat: *Sulkava* (5 eri arviokunnan maita; määritteenä kalannimitys *sulkava*; SPNK), *Luupue* (4; epäselvä, määritteenä ehkä ortodoksinen ristimänimi *Lup*), *Pankajärvi* (4; vanhoja melko suurten järvien nimiä, *panka* 'sanka'; SPNK), *Sonkajärvi* (4; saamelaisperäinen; SPNK), *Hernejärvi* (3; järvestä *Hernesaaari*, jossa kasvanut hernetta, virnaa), *Kilpijärvi* (3; *kilpi* 'lumpeen lehti'; SPNK), *Laakajärvi* (3; *laaka* 'matalarantainen'; SPNK), *Lahnainen* (3), *Luomajärvi*, nyt *Luomanen* (3; siitä lähtee *Luomajoki*), *Rytkö* (3; jälkinimestä *Rytkönen*), *Vieremajärvi* (2; ?maaperän vyörymistä rannalla olevalla Vieremänmäellä; SPNK; Kiviniemi 1971: 288). Vanhimmat näistä lienevät *Pankajärvi* ja *Sonkajärvi*.

Nimen vanhuuteen viittaa vaikeaselkoisuus. Tähän kuuluvia nimiä ovat *Näläntö* (?*nälkä*-sanasta, ?ortodoksisesta etunimestä *Melentij*), *Pälpijärvi* (Pelpa ierfui), *Pörsäjärvi*, *Rotimo* (saamelaisperäinen; SPNK), *Salahmi* (sanasta *salahma* 'salama'; SPNK), *Sukeva* (?adjektiivista *sukeva*, *sukea*, mutta merkitys epäselvä; SPNK), *Sälevä* (?ortodoksisesta etunimestä *Selivan*) ja *Tismiö* (tjismi ierfui). Muutoin aineistoni järvien nimeämisessä

korostuvat seuraavat piirteet, joita kuvaavat määritteinä olevat sanat: 1) Maasto- tai vesistötermi (21 tapausta), esim. *Luotojärvi* eli *Luotonen*, *Niemijärvi*, *Niemisjärvi*, *Viitajärvi* eli *Viitaanjärvi*. 2) Eläimen nimitys (13), esim. *Ahveninen*, *Hirvijärvi*, *Joutseno* eli *Joutsenusjärvi*, *Lampaanjärvi*; liittyvät kalastukseen, metsästykseseen tai esimerkiksi eläimen esiintymiseen paikalla. 3) Kasvin nimitys (7), esim. *Haapajärvi*, *Koivujärvi*, *Pajunen*. Lisäksi on pienempiä nimiryhmiä ja yksittäisiä nimiä, joiden määritteinä esiintyy erilaituisia tuttuja sanoja. Se, että edellä luetellut nimiryhmät ovat leksikaalisesti läpinäkyviä, oikeuttaa sijoittamaan nimet nuorempaan kerrostumaan, varsinkin jos itse kohde on pieni ja syrjässä pääväyliltä. Sen sijaan suuremmat kohteet, esim. *Haapajärvi*, *Hautajärvi*, *Kalliojärvi*, *Rahajärvi*, *Rauanjärvi*, *Saarinen*, *Viitajärvi*, voivat olla yhtä vanhoja kuin nimiltään vaikeaselkoiset.

Järvennimeihin rinnastettavia ovat suurten järvien lahtien nimet, jotka ovat järjestään läpinäkyviä nimiä. Niistä ehkä vanhimpia paikan tärkeyden perusteella ovat *Kärmehlaksi* Pienessä Ruokovedessä, *Leppälaksi* Onkivedessä ja *Suolaksi* Haapajärvestä. Joennimet ovat yleensä liittynäisiä, ja kantanimiksi katsottavatkin ovat yleensä helppotulkintaisia, mutta voivat olla vanhojakin, esim. *Humalajoki*, *Rikkajoki*, *Suojoki*. Muita kulkuväylien varrella olevia huomionarvoisia kohteita ovat kosket, joiden nimiä aineistossa on vain 4. Vanhin on varmaankin *Vianta* eli *Vianankoski* (joko sanasta *vihanta*; SPNK, tai *Viha*- 'vihainen' + *nta*), koski joka vältettiin käyttämällä Ahkiotailta sen eteläpuolella. Salmien nimet (seitsemän) lienevät melko vanhoja, esim. *Kihlosalmi*. Useista aineistoni vesistönimistä ei ole nykytietoa, mikä viittaa siihen, että nämä nimet ovat enimmäkseen jääneet käytöstä.

Vesiväylien varrella olevien rantapaikkojen nimistä tärkeimmät ovat saarten, niemien ja taivalten nimet. Suurten saar-

ten *-salo*-nimet ovat leksikaalisesti läpinäkyviä. Vanhinta nimeämistä edustanee majavan esiintymiseen ja pyyntiin liittyvä *Majuasalo*. Enimmäkseen pienemmistä kohteista käytettiin *-saari*-nimiä, jotka ovat kauttaaltaan läpinäkyviä ja enimmäkseen suhteellisen nuoria. Poikkeuksia voivat olla *Korkiasaari*, *Päikänasaari* ja *Myhkyrisaari*. Suuri ja tärkeä ryhmä on niemennimet, jotka kaikki ovat *-niemi*-loppuisia. Vaikka nimet ovat läpinäkyviä, kohteet ovat varsin suuria, selvästi erottuvia ja vesillä liikkujille matkaa lisääviä. Nimet, kuten *Hiidenniemi*, *Hingunniemi*, *Tölvänniemi* ja *Ukonniemi*, ovat ehdokkaita vanhimpaan kerrostumaan. Vanhoin kulkuväyliin liittyvät *-taival*-nimet, esim. *Ahkiotaival*, *Ouluntaival*, kuuluvat varmaankin vanhimpaan nimikerrostumaan.

Maastonimien pääedustajat ovat *-mäki*-nimet ja *-suo*-nimet. Paikat sijaitsevat yleensä matkan päässä vesiväylistä. Monet nimet ovat kuolleet, kun asutus myöhemmin on hakeutunut mäkien päälle ja paikka on nimetty uudestaan asuttajan mukaan. Esimerkiksi korkealla Väisälänmäellä Onkiveden länsireunalla on ollut aiemmin toinen nimi (?*Onkimäki*), mutta Väisästen tehtyä talon sen päälle syntyi uusi nimi. Nimet ovat leksikaalisesti selviä, mutta joukossa on vain viisi nimeä, joilla on yksi liittynnäinen. Muuten nimeltään vanhimpiin kuuluvat alueittensa korkeimmat ja erottuvimmat mäet, joiden nimet ovat edelleen käytössä (Suomenmaa VIII), esim. *Katajamäki*, *Leppämäki*, *Niinimäki*, *Pahkamäki*, *Rasimäki*, *Satulamäki*. Mäennimistä vanhin ja tärkein on *Maanselkä* (8 liittynnäistä). Suonnimet ovat niin ikään helpotulkintaisia ja kuulunevat kaikki kantanimiaineistoni nuorempaan kerrostumaan. Liittynnäisiä on vain nimillä *Suurisuo* ja *Vehkasuo*.

Lopuksi

Kun varhain uudisasutusalueella liikkuneiden elinkeinoista on taustatietoa, tuntuu

luontevalta luokitella nimistö elinkeinon mukaan, niin kuin nimistöntutkijojiamme erityisesti Nissilä on tehnyt. Tällöin voisi ajatella, että turkismetsästyksen viittaava paikannimistö olisi vanhinta. Sitten olisivat vuorossa ikäjärjestyksessä vanhimmasta nuorimpaan muu metsästyksen kalastus, rehunkeruu, kaskiviljely ja peltoviljely. Näin yksinkertaista ei kuitenkaan nimien ryhmittely ja ikääminen ole. Paikannimien päättehtävä ei ole elinkeinosta kertominen, vaan ilmoittaa, missä paikka on, jolloin nimillä tulee olla orientoitumisen kannalta paikkaa kuvaava asu. Nimenantajan tarkoitus on ensinnäkin kertoa paikan laji käyttämällä sopivinta vesistö- tai maastotermiä ja toiseksi erottaa määritteenä olevalla sanalla nimi muista. Tämä määrite kuvaa paikkaa sellaisenaan tai kertoo siitä jotain muuta. Paikka on voinut saada nimensä jo ennen kuin elinkeinon harjoittaminen siellä on alkanut, esimerkiksi vain sillä perusteella, että se on orientoitumisen kannalta tärkeä etenkin vesikulkuväylän varressa. On selvää, että nimiä syntyy vain sinne, missä liikutaan ja sitä varmemmin, mitä useammin paikka on kulkijan näkyvissä ja käytössä.

Koska aineistona oleva kaskiviljelyksiä tarkoittava paikannimiaineisto perustuu paikkojen aiempiin nimiin, jotka ovat jokseenkin yksinomaan luonnonpaikkojen nimiä, tässä tutkimuksessa on kysymys luontonimistön kronologiasta. Parhaimmat ja luotettavimmat tulokset saadaan nimien paikan lajista kertovia perusosia tutkimalla. Päätelmät kertovat, että vanhoista nimetyistä paikoista tässä melko tyyppillistä suomalaista luontoa edustavassa erämaassa puolet on vesistöjä, runsas neljäsosa vesistöjen rantamaita ja vajaat viidesosa maastonpaikkoja. Vieläkin tiukempi tärkeimpien kohteiden karsiminen, jolloin mukana ovat vain kantanimet, korostaa entisestään vesistöjen valta-asemaa, sillä tällöin vesistönimien määrä on 3/4 koko aineistosta ja järvennimien määrä yli puolet. Perusosa-

tutkimus kertoo myös tavallaan käänteisesti, millaisia paikkoja on nimetty harvoin ja mitä muuten jokseenkin yleisiä sanoja ei lainkaan esiinny jälkiosina Ylä-Savon vanhimmassa paikannimistössä. Perusosiin verrattuna nimien määriteosat ovat nimien ikää tutkittaessa vaikeita arvioitavia, kun läpinäkyvät eli sanastollisesti tunnistettavat nimet voivat olla kuinka vanhoja tahansa, mikäli ei ole kysymys ajoittavista aineksista, kuten esimerkiksi henkilönnimet.

Vesikulkuväylät ja niiden varsilla olevat paikat, jotka ovat laajimmin käytössä sekä ovat tärkeimpiä ja sen myötä vanhimpia, nimetään vesistö- ja maastosanoja käyttäen kiinnittäen huomiota erottaviin tekijöihin. Eläimistöä ja kasvistoa kuvaavat ja muut paikan ominaisuuksista kertovat sanat ovat määritteinä tärkeimmät. Kun kalastaja ja metsästäjä nimeää paikan, se ei tapahdu kalastuksen tai metsästyksen sanoin, sillä kaikissa seudun vesissä ja metsissä elinkeinon harjoittamisen termit ovat samat eikä paikkoja tällöin voisi erottaa toisistaan. Esimerkiksi *Ansa-*, *Loukku-*, *Nuotta-*, *Verkko-* nimet eivät tähän tarkoitukseen ole sopivia seudulla, jolla pyyntiä harjoitetaan melkein joka paikassa. Edellä mainitut nimet puuttuvat Ylä-Savon aineistostani ja ovat muuallakin harvinaisia. Kalastus- ja metsästystermien sijasta nimeämisessä käytetään mieluummin sanoja, jotka perustuvat paikan muihin ominaisuuksiin ja funktioihin. Tällöin paikalla jo valmiiksi oleva ominaisuus (esim. kasvillisuus, eläimistö, maaperä, veden laatu, kohteen muoto), joka erottaa sen muista lähipaikoista, on sopivin nimenantoperuste. Kun metsästyksen ja kalastukseen käytetyistä paikoista tai aivan uusista aiemmin käyttämättömistä tulee viljelyn kohteita, niiden vanha nimi tulee käyttöön kaskiviljelyksen nimeksi eivätkä uusien nimien muodostamisessa kaskitermitkään (*Huuhta-*, *Huhti-* nimet puuttuvat, vaikka ovat etelämpänä yleisiä) ole käyttökelpoisia. Esimerkiksi kasvien

nimitykset kävivät määritteiksi parhaiten muun muassa siksi, että ne kertoivat paikan kaskeamiskelpoisuudesta. Nimenannon perusta on kuitenkin orientoituminen eli paikan sijainnin ilmoittaminen. Se tapahtuu suoraan kantanimellä, sen liitynnäisellä tai nimeen liittyvällä appellatiivisella tarkenteella.

Ketkä sitten olivat nimenantajat? Missä he asuivat ja mistä he tulivat? Mitä asutushistoriallisia päätelmiä voidaan tehdä Ylä-Savon aineiston pohjalla? Olen edellä jo käsitellyt useiden vanhoina pitämieni järvennimien alkuperää, maininnut heimonimityksen sisältävät paikannimet ja luetellut henkilönnimen sisältävät maakappaleen nimet, joista suurin osa kertoo eräilyn alkuperästä. Lisäksi olen poiminut aineistostani muut paikannimiaineokset, jotka mahdollisesti viittaavat erä- tai asutushistoriaan. Erillisten nimien tarkka ikääminen on jokseenkin mahdotonta. Odotevasti nimet, jotka todistavat eteläsavolaista eräilyä, ovat selvästi lukuisimmat (11; *Kirma-*, *Kolmisoppi*, *Kumpu(nen)-*, *Levä-*, *Myhkyri-*, *Oulu-*, *Panka-*, *Poski-*, *-puro*, *Sulkava-*, *? -taival* -nimet). Hämeen suuntaan viittaavat *Kartiska-*, *? Kautia-*, *Talaja* ja *Typäs-* nimet. *Nurmi-* (? Laatokan Karjalasta) ja *Ryönä-* (Etelä-Karjalasta) nimet ovat ainoat mahdollisesti Karjalaan viittaavat. Ylä-Savon aineistoni pohjalta arviolta vanhimmat nimet kertovat saamelaisilta lainatuista järvennimistä ja lukuisat *Lappi-*, *Lapin-* nimet vanhasta saamelaisnautinnasta alueella. Hämäläisperäisiä paikannimiä ja *Häme-* nimiä on joitakin, mutta on epävarmaa, ovatko ne vanhempia kuin vanhimmat eteläsavolaisnimet. Etelä-Savoon viittaavat lukuisat paikannimet ja osin nuorempaan kerrostumaan kuuluvat henkilönnimen sisältävät maakappaleen nimet kertovat ylivoimaisesti eräilystä sekä Keski-Savosta että Mikkelin rautakautisen asutuksen piiristä. Merkittävää on niin ikään, että vanhasta karjalaisesta eräilystä ei Ylä-Savon aineistossani juuri todisteita ole.

SAULO KEPSU
Veräjäkallionkatu 10
02650 Espoo

Toimituksia 295. Helsinki: Suomalaisen
Kirjallisuuden Seura.

Lähteet

- ALANEN, TIMO (toim.) 2004: *Johan Habermanin maantarkastusluettelo Pien-Savosta 1620-luvulta*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 131. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- 2006: Johan Habermanin maantarkastusluettelon viljelysnimistön piirteitä. – *Faravid XXX* s. 33–50. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys r. y.
- (toim.) 2009: *Pien-Savon pohjoisosan maantarkastusluettelo vuosilta 1562–1564*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 154. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- (toim.) 2012: *Savon maantarkastusluettelo vuosilta 1561–1564 I–II*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
- KA = Kansallisarkisto. Helsinki.
Kansalaisen karttapaikka = <http://www.kansalaisen.karttapaikka.fi>.
- KIVINIEMI, EERO 1971: *Suomen partisiipinimistöä. Ensimmäisen partisiipin sisältävät henkilö- ja paikannimet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran
- Toimituksia 295. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEHTOSALO-HILANDER, PIRKKO-LIISA 1988: Esihistorian vuosituhatton Savon alueella. – *Savon historia I* s. 8–264. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- PIRINEN, KAUKO 1982: Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534–1617. – *Savon historia II: 1*. Pieksämäki: Kustannuskiila Oy.
- 1983: Savon vanhin verollepanomaakirja. – *Arkisto*. Arkistoyhdistyksen julkaisuja 1. Helsinki: Arkistoyhdistys r.y.
- 1988: Savon keskiaika. – *Savon historia I*. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- RA = Riksarkivet. Stockholm.
- RISSANEN, SANTERI 1927: *Iisalmen entisen pitäjän historia*. Kuopio.
- SOININEN, ARVO M. 1961: *Pohjois-Savon asuttaminen keski- ja uudenajan vaihteissa*. Helsinki.
- SPNK = Suomalainen paikannimikirja. Päätoim. Sirkka Paikkala. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 146. Helsinki: Karttakeskus & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2007.
- Suomenmaa. Maantieteellis-taloudellinen ja historiallinen tietokirja. VIII*. Porvoo: WSOY 1927.

Analogian käsitteestä konstruktikieliopissa

Muutama vuosi sitten Esa Itkonen (2011) tuli esittäneeksi kritiikkiä konstruktikielioppia kohtaan. Kritiikistä päällimmäiseksi jäi havainto, että *konstruktion* ja *analogian* käsitteiden sukulaisuus velvoittaisi konstruktikielioppia huomioimaan selvemmin analogian perinteen. Tilanne ei Itkonen (ma.) tutkimien lähteiden valossa näytä ihanteelliselta. Kritiikin perusta on nähdäkseni tältä osin paikkansa

pitävä, mutta on kuitenkin tarpeen esittää muutamia tarkennuksia ja lisähuomioita.¹

Konstruktikielioppi on alkujaan ponnistanut chomskylaisen teorian nimeä-

1. Kiitän Språkets funktion 12 -symposiumin (Åbo Akademi 2.–3.6.2014) yleisöä toimimisesta osin tämän kirjoituksen koetinkivenä. Kiitän myös Esa Itkosta, Anni Jääskeläistä sekä Antti Leinoa kutakin erikseen tämän kirjoituksen kommentoinista.